

Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 3. listopadu 2009 ve věci Lautsi proti Itálii (Vyvěšování křesťanského kříže ve veřejných školách)

Sp.zn./Čj.: 30814/06

Pramen: RoESLP v čísle vydání (svazku) 6 ročník 2009 na straně 337

Uveřejněno pod pořadovým (publikačním) číslem: 489/2009

Plný název pramene: Přehled rozsudků ESLP (ASPI, a.s.)

(podle právní databáze ASPI)

Věc Lautsi proti Itálii (Vyvěšování křesťanského kříže ve veřejných školách)

Věc: Soile Tuulikki Lautsi proti Italské republice 1)

Typ rozhodnutí: rozsudek senátu (2. sekce)

Číslo stížnosti: 30814/06

Datum: 3. 11. 2009

Dotčené články Úmluvy: čl. 9 Úmluvy (svoboda náboženského vyznání); čl. 2 Protokolu č. 1 (právo na vzdělání)

Výrok Soudu: čl. 2 Protokolu č. 1 ve spojení s čl. 9 Úmluvy byl porušen

Separátní stanoviska: ne

Dotčené právní předpisy: Ústava z roku 1948; zákony č. 214 ze dne 13. 5. 1871 a č. 121 ze dne 25. 3. 1985; Lateránský pakt podepsaný dne 11. 2. 1929, ve znění pozdějších dodatků a změn; královského nařízení č. 4336 ze dne 15. 9. 1860, královského nařízení č. 965 ze dne 30. 4. 1924 a královské nařízení č. 1297 ze dne 26. 4. 1928; oběžníky Ministerstva veřejného školství č. 68 ze dne 22. 11. 1922 a č. 2134-1867 ze dne 26. 5. 1926

Prejudikatura Soudu: Buscarini a další proti San Marinu, 2) rozsudek velkého senátu ze dne 18. 2. 1999, stížnost č. 24645/94, ECHR 1999-I; Campbell a Cosans proti Spojenému království, rozsudek ze dne 25. 2. 1982, stížnosti č. 7511/76 a 7743/76, Series A č. 48, s. 16–18, § 36 a 37; Dahlab proti Švýcarsku, rozhodnutí ze dne 15. 2. 2001, stížnost č. 42393/98, ECHR 2001-V; Folger? a další proti Norsku, 3) rozsudek velkého senátu ze dne 29. 6. 2007, stížnost č. 15472/02, ECHR 2007-VIII, § 84 a § 109; Karaduman proti Turecku, rozhodnutí Komise ze dne 3. 5. 1993, stížnost č. 16278/90; Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku, rozsudek ze dne 7. 12. 1976, stížnosti č. 5095/71, 5920/72 a 5926/72, Series A č. 23, s. 24–28, § 50–54; Valsamis proti Řecku, rozsudek ze dne 18. 12. 1996, stížnost č. 21787/93, Reports 1996-VI, s. 2323 a 2324, § 25–28; Young, James a Webster proti Spojenému království, rozsudek ze dne 13. 8. 1981, stížnosti č. 7601/76 a 7806/77, § 52–57, Series A č. 44

Další související rozhodnutí: nálezy Ústavního soudu Italské republiky č. 925/88, č. 203/89, č. 259/90, č. 195/93, č. 440/95, č. 329/97 a č. 508/2000

Klíčová slova: projevovat své náboženské vyznání nebo přesvědčení; respektování náboženského přesvědčení rodičů; respektování filozofického přesvědčení rodičů

Složení senátu: Françoise Tulkens, předsedkyně senátu (Belgie), I. Cabral Barreto (Portugalsko), V. Zagrebelsky (Itálie), D. Jočieni (Litva), D. Popović (Srbsko), A. Sajó (Maďarsko), I. Karakaş (Turecko).

[§ 1. – 5. Průběh řízení před ESLP] Ke skutkovému stavu I. Okolnosti případu

6. Stěžovatelka bydlí v Abano Terme, Itálie, a má dvě děti, Dataica a Samiho Albertina. Děti ve věku jedenácti (Dataico) a třinácti let (Sami) navštěvovaly v roce 2001–2002 veřejnou školu „Istituto comprensivo statale Vittorino da Feltre“ v Abano Terme.

7. Ve všech třídách byl umístěn křesťanský kříž (krucifix), což podle stěžovatelky bylo v rozporu se zásadou náboženské neutrality, podle níž chtěla vychovávat svoje děti. Tuto otázku vznesla na školní schůzce dne 22. 4. 2002, kdy poukázala na rozhodnutí Kasačního soudu (rozsudek č. 4273 ze dne 1. 3. 2000), podle nějž je umístění křesťanského kříže ve volebních místnostech sloužících k politickým volbám v rozporu se zásadou náboženské neutrality státu.

8. Dne 27. 5. 2002 vedení školy rozhodlo o ponechání křesťanských křížů ve třídách.

9. Dne 23. 7. 2002 stěžovatelka napadla toto rozhodnutí u Krajského správního soudu pro Benátsko (Tribunale amministrativo regionale per il Veneto). S odkazem na články 3 a 19 italské ústavy a na článek 9 Úmluvy namítala porušení zásady náboženské neutrality. Dále namítla i porušení zásady nestrannosti veřejné správy (článek 97 Ústavy). Soudu proto navrhla, aby Ústavnímu soudu (Corte costituzionale) předložil otázku ústavnosti.

10. Ministerstvo veřejného školství vydalo dne 3. 10. 2007 pokyn č. 2666, jímž doporučilo ředitelům škol, aby křesťanské kříže vyvěšovali. Ministerstvo požádalo o účastenství v řízení a tvrdilo, že kritizovaný stav vychází z článku 118 královského nařízení č. 965 ze dne 30. 4. 1924 a z článku 119 královského nařízení č. 1297 ze dne 26. 4. 1928 (což jsou ustanovení starší než Ústava a dohody mezi Itálií a Svatým stolcem).

11. Dne 14. 1. 2004 správní soud pro Benátsko s ohledem na zásadu náboženské neutrality (články 2, 3, 7, 8, 9, 19 a 20 Ústavy) dospěl k závěru, že otázka ústavnosti není zjevně neopodstatněná, takže ji Ústavnímu soudu předložil. Krom toho, vzhledem k právu na svobodu při volbě vzdělávání a k povinnosti navštěvovat školní výuku, je přítomnost křesťanského kříže žákům, rodičům žáků a vyučujícím vnucována a upřednostňuje křesťanství na úkor jiných náboženství. Stěžovatelka požádala o účastenství v řízení před Ústavním soudem. Vláda tvrdila, že přítomnost křesťanského kříže ve třídách je „přirozený jev“, neboť je nejen náboženským symbolem, ale i „vlajkou katolické církve“, která je jedinou církví jmenovanou v Ústavě (článek 7). Křesťanský kříž je tudíž třeba považovat za symbol italského státu.

12. Usnesením č. 389 ze dne 15. 12. 2004, Ústavní soud rozhodl, že k rozhodování nemá pravomoc, neboť sporná ustanovení nejsou obsažena v zákoně, nýbrž v podzákoných předpisech (srov. § 26 níže).

13. Správní soud pokračoval v řízení. Rozsudkem ze dne 17. 3. 2005, č. 1110, žalobu stěžovatelky zamítl. Dospěl k závěru, že křesťanský kříž symbolizuje italskou historii i kulturu, a tudíž italskou identitu, jakož i rovnost, svobodu, toleranci a náboženskou neutralitu státu.

14. Stěžovatelka podala opravný prostředek ke Státní radě (Consiglio di Stato).

15. Státní rada rozsudkem ze dne 13. 2. 2006 opravný prostředek zamítla z důvodu, že kříž se stal jednou z nábožensky neutrálních hodnot italské ústavy a představuje hodnoty občanského života.

II. Relevantní vnitrostátní právo a praxe

16. Povinnost vyvěšovat křesťanský kříž ve třídách byla zavedena ještě před sjednocením Itálie. Podle článku 140 královského nařízení Sardinsko-Piemontského království č. 4336 ze dne 15. 9. 1860 totiž „každá škola musela být rozhodně vybavena ... křesťanským křížem“.

17. V roce 1861, kdy vznikl italský stát, se Ústava Sardinsko-Piemontského království z roku 1848 stala italskou ústavou. Ta stanovila, že „římské apoštolské katolické vyznání je jediným náboženstvím státu. Jiná náboženství jsou dovolena v souladu se zákonem“.

18. Dobyť Říma italskými vojsky dne 20. 9. 1870, po němž následovalo jeho připojení a prohlášení za hlavní město nově vzniklého Italského království, vyvolalo krizi ve vztazích mezi státem a katolickou církví. Zákonem č. 214 ze dne 13. 5. 1871 italský stát jednostranně upravil vztahy s církví a papeži přiznal určitá privilegia k řádnému výkonu náboženských činností.

19. S nástupem fašismu stát vydal několik oběžníků, aby prosadil dodržování povinnosti vyvěšovat křesťanský kříž ve třídách.

Oběžník Ministerstva veřejného školství č. 68 ze dne 22. 11. 1922 pravil: „V posledních letech byla v mnoha školách v království svěšena zobrazení Krista na kříži a portréty krále. Takové jednání představuje zjevné a nepřipustné porušování podzákonných předpisů a především ohrožuje hlavní náboženství státu a jednotu národa. Všem obecním úřadům království se proto nařizuje, aby oba posvátné symboly víry i národního cítění vrátily do škol, v nichž nejsou přítomny.“

V oběžníku Ministerstva veřejného školství č. 2134-1867 ze dne 26. 5. 1926 bylo psáno: „Symbol našeho náboženství, posvátný pro naši víru i národní cítění, povzbuzuje a inspiruje horlivou mládež, která si s ohledem na velké úkoly, k nimž je povolána, tříbí na univerzitách a jiných vysokých školách ducha a intelekt.“

20. Článek 118 královského nařízení č. 965 ze dne 30. 4. 1924 (Školní řád vzdělávacích zařízení druhého stupně v Království) zní: „V každém školském zařízení musí být státní vlajka, v každé třídě zobrazení Krista na kříži a portrét krále“.

Článek 119 královského nařízení č. 1297 ze dne 26. 4. 1928 (schválení obecného školního řádu pro služby v oblasti primárního vzdělávání) řadí křesťanský kříž mezi „nezbytné vybavení a zařízení školních tříd“.

Vnitrostátní soudy považovaly dvě posledně uvedená ustanovení za stále platná a v projednávaném případě použitelná.

21. Lateránský pakt podepsaný dne 11. 2. 1929 znamenal uzavření „Smíru“ mezi italským státem a katolickou církví. Římskokatolické vyznání bylo potvrzeno jako úřední náboženství italského státu. Článek 1 dohody zní: „Itálie uznává a potvrzuje zásadu zakotvenou v článku 1 Albertinské Ústavy Království ze dne 4. 3. 1848, podle něhož římské apoštolské katolické vyznání je jediným náboženstvím státu.“

22. V roce 1948 italský stát přijal republikánskou ústavu.

Článek 7 této ústavy výslovně uznává, že stát a církve jsou, každý ve svém oboru, nezávislé a suverénní. Vztahy mezi státem a katolickou církví jsou upraveny v Lateránském paktu, přičemž jeho změny odsouhlasené oběma stranami nevyžadují revizi Ústavy.

Článek 8 stanoví, že jiné než katolické náboženské obce „mají právo sdružovat se dle vlastních vnitřních pravidel, pokud nejsou v rozporu s italským právním řádem“. Vztahy mezi státem a těmito jinými náboženskými obcemi „stanoví zákon na základě dohod s jejich představiteli“.

23. Status katolického vyznání se změnil po ratifikaci prvního ustanovení dodatkového protokolu k novému konkordátu s Vatikánem ze dne 18. 2. 1984, jímž se mění Lateránský pakt z roku 1929, a to zákonem č. 121 ze dne 25. 3. 1985. Podle uvedeného ustanovení se zásada původně stanovená Lateránským paktem, a sice že katolické vyznání je jediným náboženstvím italského státu, považuje za neplatnou.

24. Italský ústavní soud ve svém nálezu č. 508 ze dne 20. 11. 2000, shrnul svou dosavadní judikaturu a potvrdil, že ze základní zásady rovnosti všech občanů bez ohledu na jejich náboženství (článek 3 Ústavy) a zásady stejné svobody všech náboženství před zákonem (článek 8) plyne, že přístup státu musí ctít zásadu stejného odstupu a nestrannosti, aniž by přikládal důležitost kritériu počtu věřících hlásících se k určitému náboženství (srov. nálezy č. 925/88, 440/95 a 329/97) či k šíři sociálních reakcí na porušování práv některého z nich (srov. nález č. 329/97). Ochrana svědomí každého, kdo se hlásí k určitému náboženství, je stejná bez ohledu na zvolené náboženství (srov. nález č. 440/95), což ovšem není v rozporu s možností státu upravit své vztahy s různými náboženstvími rozdílně ve smyslu článků 7 a 8 Ústavy. Stejný odstup a nestrannost odrážejí zásadu náboženské neutrality, kterou Ústavní soud vyvodil z norem obsažených v Ústavě a která má povahu „nejzákladnější zásady“ (srov. nálezy č. 203/89, 259/90, 195/93 a 329/97) charakterizující stát ve smyslu pluralismu. Rozličné víry, kultury a tradice musí žít pospolu v prostředí rovnosti a svobody (srov. nález č. 440/95).

25. V nálezu č. 203 z roku 1989 se Ústavní soud zabýval otázkou dobrovolnosti výuky katolicismu ve veřejných školách. Prohlásil přitom, že v Ústavě je obsažena zásada náboženské neutrality (články 2, 3, 7, 8, 9, 19 a 20) a že stát výslovně opustil svůj konfesní charakter v roce 1985, a to na základě Dodatkového protokolu k novým dohodám se Svatým stolicem.

26. Ústavní soud, když se měl vyjádřit k povinnosti vyvěšovat křesťanský kříž ve veřejných školách, vydal dne 15. 12. 2004 usnesení č. 389 (srov. § 12 výše). Aniž by rozhodl ve věci samé, prohlásil předloženou otázku za zjevně nepřijatelnou, neboť se týkala podzákoných ustanovení, k jejichž přezkumu nemá pravomoc.

Právní posouzení K tvrzenému porušení čl. 2 Protokolu č. 1 ve spojení s čl. 9 Úmluvy

27. Stěžovatelka jménem svým i svých dětí tvrdí, že vyvěšování kříže ve veřejné škole, kterou navštěvovaly, představuje zásah neslučitelný s jejím právem zajistit jim výchovu a vzdělání ve shodě se svým vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením ve smyslu článku 2 Protokolu č. 1, který zní:

„Nikomus nesmí být odepřeno právo na vzdělání. Při výkonu jakýchkoli funkcí v oblasti výchovy a výuky, které stát vykonává, bude respektovat právo rodičů zajišťovat tuto výchovu a vzdělání ve shodě s jejich vlastním náboženským a filozofickým přesvědčením.“

Krom toho stěžovatelka tvrdí, že vyvěšování kříže porušuje i její svobodu svědomí a náboženského vyznání, chráněnou článkem 9 Úmluvy, který stanoví:

„1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů.

2. Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.“

28. Vláda s tímto tvrzením nesouhlasí.

I. K přijatelnosti

29. Soud konstatuje, že stížnost nelze prohlásit za zjevně nepodloženou ve smyslu čl. 35 odst. 3 Úmluvy. Není zde ani žádný jiný důvod nepřijatelnosti. Lze tedy prohlásit stížnost za přijatelnou.

II. K věci samé A. Tvrzení účastníků řízení

1) Stěžovatelka

30. Stěžovatelka podala historický přehled relevantních předpisů. Poznává, že vyvěšování křesťanského kříže se podle vnitrostátních soudů opírá o královská nařízení z let 1924 a 1928, která jsou považována za stále platná, přestože byla přijata dříve než italská ústava, než dohody se Svatým stolcem z roku 1984, jakož i dodatkový protokol k těmto dohodám. Sporná nařízení přitom nepodléhají kontrole ústavnosti, neboť Ústavní soud kvůli jejich podzákonné povaze nemůže rozhodovat o jejich souladu se základními zásadami italského právního řádu.

Dotčená nařízení jsou dědictvím konfesního pojetí státu, které dnes naráží na povinnost jeho náboženské neutrality a popírá práva chráněná Úmluvou. V Itálii existuje „náboženská otázka“, neboť stát stanovením povinnosti vyvěšovat křesťanský kříž ve třídách přiznává katolickému vyznání privilegované postavení projevující se tím, že stát zasahuje do práva stěžovatelky a jejích dětí na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání a do práva stěžovatelky vychovávat své děti ve shodě s vlastním morálním a náboženským přesvědčením, jakož i určitou formou diskriminace nekatolíků.

31. Podle stěžovatelky ve skutečnosti křesťanský kříž vyvolává asociace zejména a především s náboženstvím. Skutečnost, že kříž lze vykládat i jinými způsoby, jej

nezbavuje jeho základního, náboženského významu.

Upřednostňování jednoho náboženství vyvěšováním určitého symbolu vyvolává v žácích veřejných škol – a zejména v dětech stěžovatelky – pocit, že stát vyznává jedno určité náboženství. V právním státě by ovšem nikdo neměl stát vnímat tak, že má k určitému náboženství blíže než k jinému, a především ne osoby, které jsou vzhledem k nízkému věku mimořádně ovlivnitelné.

32. Důsledky této situace podle stěžovatelky spočívají mimo jiné v evidentním tlaku na nezletilé a v pocitu, že stát nestojí za těmi, kdo se nepovažují za zastánce tohoto náboženství. Pojem náboženské neutrality znamená, že stát musí být nestranný a prokázat stejný odstup od jednotlivých náboženství, aby nebyl vnímán tak, že k určitým občanům má blíže než k jiným.

Stát by měl pro všechny občany zajistit svobodu svědomí, a to počínaje veřejným školstvím schopným vybudovat autonomní osobnost se svobodným myšlením za současného dodržování práv zaručených Úmluvou.

33. Pokud jde o otázku, zda by vyučující mohl ve třídě vystavit jiné náboženské symboly, odpověď by byla záporná, neboť neexistují předpisy, které by toto dovolovaly.

2) Vláda

34. Vláda úvodem poznamenává, že otázka položena projednávanou stížností není striktně právní a zasahuje do sféry filozofie. Jde totiž o zjištění, zda samotná přítomnost symbolu, který má původ v náboženství a má náboženský význam, je okolností, která může působit na svobody jednotlivce způsobem, který se neslučuje s Úmluvou.

35. Ačkoli kříž je dozajista symbolem náboženským, má i jiné významy. Patří mezi ně význam etický, zřejmý a ocenitelný bez ohledu na příslušnost k náboženské či historické tradici, jelikož zahrnuje zásady, jež lze sdílet i mimo křesťanskou víru (zákaz násilí, stejná důstojnost všech lidských bytostí, spravedlnost a sdílení, přednost jednotlivce před skupinou a důležitost jeho svobodné volby, oddělení politiky od náboženství, láska k bližnímu přerůstající v odpuštění nepříteli). Hodnoty tvořící základ dnešních demokratických společností sice bezprostředně navazují na myšlení nevěřících autorů, či dokonce odpůrců křesťanství. Myšlení těchto autorů nicméně vychází z křesťanské filozofie, a to již z důvodu jejich vzdělání nebo kulturního prostředí, v němž vyrůstali a v němž žijí. Dnešní demokratické hodnoty tak vycházejí z dávnější minulosti, a sice z odkazu evangelia. Poselství kříže je proto poselstvím humanismu, jež lze vykládat bez ohledu na jeho náboženský rozměr a jež tvoří celá řada zásad a hodnot zakotvených v základech našich demokracií.

Jelikož kříž odkazuje na toto poselství, je zcela v souladu s náboženskou neutralitou a je přístupný nekřesťanům i nevěřícím, kteří je mohou přijmout vzhledem k tomu, že připomíná dávné kořeny uvedených zásad a uvedených hodnot. Symbol kříže lze proto vnímat jako prostý jakéhokoli náboženského smyslu, takže jeho vyvěšení na veřejném místě samo o sobě nezasahuje do práv a svobod zaručených Úmluvou.

36. Vláda má za to, že tento závěr potvrzuje i analýza judikatury Soudu, podle níž je pro konstatování zásahu do práv a svobod třeba mnohem aktivnější formy zásahu než pouhé vyvěšení symbolu. Ve věci Folger bylo porušení článku 2 Protokolu č. 1 vyvoláno aktivním zásahem.

V projednávaném případě nejde o svobodu stát se či nestát členem náboženské obce, neboť v Itálii je tato svoboda plně zaručena. Nejde ani o svobodu praktikovat určité náboženství, či nepraktikovat žádné náboženství; křesťanský kříž je sice vyvěšen ve třídách, nicméně od vyučujících ani od žáků se nevyžaduje, aby k němu vysílali jakékoli gesto pozdravu, úcty či pouhého uznání, a tím spíše ne aby na vyučování odříkávali modlitby. Nevyžaduje se dokonce od nich ani to, aby křesťanskému kříži věnovali sebemenší pozornost.

Konečně, ani svoboda vychovávat děti ve shodě s přesvědčením rodičů není zpochybněna: vzdělávání v Itálii je nábožensky zcela neutrální a pluralistické, ve školních osnovách se nezmiňuje žádné konkrétní náboženství a náboženská výchova je fakultativní.

37. S odkazem na rozsudek Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku, v němž Soud neshledal porušení Úmluvy, vláda tvrdí, že bez ohledu na schopnost obrazu vyvolat určitou představu nelze takový obraz srovnávat s aktivním každodenním a dlouhodobým jednáním, jakým je například vzdělávání. Krom toho lze vzdělávání dětí zajistit v soukromé škole nebo doma prostřednictvím soukromých učitelů.

38. Vnitrostátní orgány mají široký prostor pro uvážení v tak složitých a citlivých otázkách, navíc úzce spojených s kulturou a historií. Vystavování náboženského symbolu na veřejných místech podle vlády nepřekračuje prostor pro uvážení ponechaný státům.

39. To platí o to více, že v Evropě lze v této oblasti nalézt různé postoje. Například v Řecku se u všech civilních a vojenských obřadů předpokládá přítomnost a aktivní účast duchovního ortodoxní církve; na Velký pátek je navíc vyhlášen státní smutek a stejně jako v Alsasku jsou zavřeny úřady a obchody. 40. Vyvěšování kříže dle vlády nezpochybňuje zásadu náboženské neutrality státu, zakotvenou v Ústavě a v dohodách se Svatým stolcem. Není ani znakem upřednostňování jednoho určitého náboženství, neboť připomíná kulturní tradice a humanistické hodnoty, které sdílí i nekřesťané. Lze tak uzavřít, že vyvěšování kříže nepopírá povinnost státu být nestranný a neutrální.

41. Na celoevropské úrovni neexistuje, celkově vzato, konsenzus o otázce, jak se má konkrétně vykládat pojem náboženské neutrality, takže státy mají v této oblasti širší prostor pro uvážení. Přesněji řečeno, ačkoli na celoevropské úrovni existuje konsenzus o zásadě náboženské neutrality státu, není tomu tak již v případě jejich konkrétních důsledků a její realizace. Vláda žádá Soud, aby byl opatrný a zdrženlivý a aby jí tudíž nedával přesný obsah, jímž by byl třeba až zákaz pouhého vystavování symbolů. V opačném případě by předem určil materiální obsah zásady náboženské neutrality, což by bylo v rozporu s oprávněně rozdílnými vnitrostátními přístupy a mohlo by to mít nepředvídatelné následky.

42. Vláda netvrdí, že by bylo nutné, vhodné nebo žádoucí zachovat křesťanský kříž ve třídách, nicméně volba mezi jeho zachováním a nezachováním je politická a musí splňovat kritéria vhodnosti, nikoli zákonnosti. V rámci historického vývoje vnitrostátního práva, který načrtla stěžovatelka a který vláda nezpochybňuje, je třeba vidět to, že Italská republika, ač nábožensky neutrální, se svobodně rozhodla ponechat křesťanský kříž ve třídách z nejrůznějších důvodů, mezi něž patří i nutnost najít kompromis s křesťansky zaměřenými politickými stranami, které reprezentují podstatnou část obyvatelstva a jeho náboženské cítění.

43. Pokud jde o otázku, zda by vyučující mohl ve třídě vystavit jiné náboženské symboly, neexistuje žádný předpis, který by to zakazoval.

44. Vláda proto žádá Soud, aby stížnost zamítl.

3) Vedlejší účastník řízení

45. Greek Helsinki Monitor (GHM, řecká pobočka Mezinárodní helsinské federace) nesouhlasí s tvrzeními italské vlády.

Kříž, a tím spíše křesťanský kříž nelze vnímat jinak než jako náboženské symboly. GHM nesouhlasí ani s tvrzením, podle něž je nutné v kříži vidět něco jiného než náboženský symbol a že kříž je nositelem humanistických hodnot; domnívá se, že takový postoj uráží církvev. Italská vláda navíc neuvedla jediného nekřesťana, který by s touto teorií souhlasil. Nakonec i jiná náboženství nevidí v kříži nic jiného než náboženský symbol.

46. Pokud by byl přijat argument vlády, podle něž vyvěšený křesťanský kříž nevyžaduje pozdrav ani pozornost, pak by bylo nutné se ptát, proč je vlastně křesťanský kříž vyvěšován. Vystavení takového symbolu by pak mohlo být vnímáno jako jeho institucionální uctívání.

V tomto ohledu GHM poznamenává, že podle hlavních zásad z Toleda o vzdělávání týkajícím se náboženství a přesvědčení ve veřejných školách [Rada expertů o svobodě přesvědčení a náboženského vyznání Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE)] může přítomnost náboženského symbolu ve veřejné škole představovat určitou formu implicitního náboženského vzdělávání, protože například může vyvolávat dojem, že toto náboženství je vůči jiným upřednostňováno. Jestliže Soud ve věci Folger? a další proti Norsku uvedl, že účast na náboženských aktivitách může mít na děti vliv, GHM se domnívá, že u vystavování náboženských symbolů tomu není jinak. Je třeba myslet i na případy, kdy by se děti či jejich rodiče mohli obávat odvety, pokud by se rozhodli protestovat.

B. Závěry Soudu 1) Obecné zásady

47. Pokud jde o výklad článku 2 Protokolu č. 1 při výkonu funkcí, které má stát plnit v oblasti výchovy a vzdělávání, Soud ve své judikatuře vyvodil níže uvedené zásady, které jsou v projednávané věci relevantní (srov. zejm. výše uvedený rozsudek Kjeldsen, Busk Madsen a Pedersen proti Dánsku, § 50–54, Campbell a Cosans proti Spojenému království, § 36 a § 37, Valsamis proti Recku, § 25–28, a výše uvedený rozsudek Folger? a další proti Norsku, § 84).

(a) Obě věty článku 2 Protokolu č. 1 je třeba vykládat nejen ve vzájemné souvislosti, ale i zejména s ohledem na články 8, 9 a 10 Úmluvy.

(b) Právo rodičů na respektování náboženského a filozofického přesvědčení se váže na základní právo na vzdělání a první ani druhá věta nečiní rozdíly mezi veřejným a soukromým školstvím. Cílem druhé věty článku 2 Protokolu č. 1 je chránit pluralismus ve vzdělávání, který je zásadním pro zachování „demokratické společnosti“ ve smyslu Úmluvy. S ohledem na moc moderního státu je třeba tohoto cíle dosahovat především prostřednictvím veřejného školství.

(c) Respektovat přesvědčení rodičů musí být možné v rámci školství, v němž lze zajistit otevřené školské prostředí, které podporuje začleňování (inkluzi) spíše než

vylučování (exkluzi) bez ohledu na sociální původ, náboženské vyznání či etnický původ žáků. Škola by se neměla stát dějištěm misionářské činnosti nebo kázání; měla by být místem setkávání různých náboženství a filozofických přesvědčení, kde se žáci mohou vzájemně seznamovat s myšlenkami a tradicemi ostatních.

(d) Druhá věta článku 2 Protokolu č. 1 předpokládá, že stát, když plní funkce, které na sebe převzal v oblasti výchovy a vzdělávání, zajišťuje i to, aby informace a poznatky obsažené v osnovách byly šířeny objektivně, kriticky a pluralisticky. Uvedené ustanovení zakazuje státu, aby cíleně vštěpoval jen určité názory, neboť to by se dalo považovat za nerespektování náboženského a filozofického přesvědčení rodičů. Zde leží hranice, která nesmí být překročena.

(e) Z respektování náboženského přesvědčení rodičů a vyznání dětí plyne právo věřit v jakékoli náboženství i nevěřit v žádné náboženství. Svoboda věřit je stejně jako svoboda nevěřit (negativní svoboda) chráněna článkem 9 Úmluvy (z hlediska článku 11 srov. Young, James a Webster proti Spojenému království, § 52–57).

Povinnost státu být neutrální a nestranný se neslučuje s jakoukoli posuzovací pravomocí tohoto státu ohledně legitimacy náboženského přesvědčení či způsobů jeho vyjádření. V kontextu vzdělávání by neutralita měla zaručovat pluralismus (výše uvedený rozsudek Folger a další proti Norsku, § 84).

2) Aplikace uvedených zásad

48. Podle Soudu z uvedených úvah plyne povinnost státu zdržet se i nepřímého vnucování určité víry tam, kde se nacházejí osoby na něm nezávislé, jakož i v místech, kde jsou jednotlivci mimořádně ovlivnitelní. Vzdělávání dětí je obzvláště citlivým odvětvím, protože v tomto případě stát vykonává donucovací pravomoc na duších, které zatím nemají (v závislosti od stupně vyspělosti dítěte) schopnost kritického myšlení, jež by jim umožnilo udržet si odstup od sdělení vyplývajícího ze státem projevené preferenční volby v oblasti náboženství.

49. Při aplikaci výše uvedených zásad na projednávanou věc se Soud musí zabývat otázkou, zda žalovaný stát stanovením povinnosti vyvěšovat křesťanský kříž ve třídách zajistil při plnění svých funkcí v oblasti výchovy a vzdělávání i to, aby poznatky byly šířeny objektivně, kriticky a pluralisticky, a zda respektoval náboženské a filozofické přesvědčení rodičů podle článku 2 Protokolu č. 1.

50. Při posuzování této otázky Soud zejména zohlední povahu náboženského symbolu a jeho vliv na žáky nízkého věku, konkrétně na děti stěžovatelky. V zemích, kde se velká většina obyvatelstva hlásí k určitému náboženství, mohou totiž veřejné projevy rituálů či symbolů tohoto náboženství bez omezení místa a formy představovat nátlak na žáky, kteří dané náboženství nepraktikují nebo kteří se hlásí k jinému náboženství (Karaduman proti Turecku).

51. Vlášda (srov. § 34–44 výše) odůvodňuje povinnost (resp. skutečnost) vyvěšování křesťanského kříže odkazem na pozitivní morální poselství křesťanské víry, které prozařuje nábožensky neutrální ústavní hodnoty, na úlohu náboženství v dějinách Itálie a na jeho zakořeněnost v tradicích země. Křesťanskému kříži přisuzuje nábožensky neutrální význam odkazující na italské dějiny a tradice, které jsou úzce spojeny s křesťanstvím. Vlášda tvrdí, že křesťanský kříž je náboženským symbolem, ale že může představovat i jiné hodnoty (srov. rozsudek správního soudu pro Benátsko č. 1110 ze dne 17. 3. 2005, bod 16; srov. též § 13).

Soud je toho názoru, že symbol křesťanského kříže má mnoho významů, mezi nimiž převažuje význam náboženský.

52. Soud má za to, že přítomnost křesťanského kříže ve třídách překračuje užívání symbolů v různých specifických historických souvislostech. Dříve ostatně konstatoval, že skutečnost, že text přísahy členů parlamentu má ve společenském a historickém smyslu tradiční povahu, neznamená, že by přísaha neměla povahu náboženskou (Buscarini a další proti San Marinu).

53. Stěžovatelka tvrdí, že symbol zasahuje do jejího přesvědčení a porušuje právo dětí neproktovat katolické vyznání. Její přesvědčení je vážné a pevné natolik, že povinnou přítomnost křesťanského kříže může důvodně vnímat jako odporující tomuto přesvědčení. Stěžovatelka ve vyvěšování křesťanského kříže vidí znak toho, že stát se staví na stranu katolické církve. Takový je oficiální význam zastávaný katolickou církví, podle které křesťanský kříž nese základní poselství. Obavy stěžovatelky tudíž nejsou účelové.

54. Přesvědčení S. T. Lautsi se týká i vlivu vyvěšování křesťanského kříže na její děti (srov. § 32), kterým bylo v rozhodné době jedenáct a třináct let. Soud uznává, že, jak již bylo uvedeno, křesťanský kříž nelze ve třídách přehlédnout. V kontextu veřejného školství je nutně vnímán jako nedílná součást školního prostředí, a tudíž jej lze považovat za „silné vnější znamení“ (Dahlab proti Švýcarsku).

55. Přítomnost křesťanského kříže mohou žáci všech věkových kategorií snadno vykládat jako náboženské gesto a cítit se vychováni ve školním prostředí poznamenaném daným náboženstvím. Co pro věřící žáky může být povzbuzující, může být emočně rušivé pro žáky jiných náboženství a žáky bez náboženství. Toto riziko je obzvláště vysoké v případě žáků, kteří patří k náboženským menšinám. Negativní svoboda se neomezuje na absenci bohoslužeb či výuky náboženství. Zahrnuje i praktiky a symboly, které konkrétním či obecným způsobem vyjadřují víru, náboženství nebo ateismus. Toto negativní právo je třeba chránit především tehdy, pokud určitou víru vyjadřuje stát a pokud se dotčená osoba nachází v situaci, z níž nemůže uniknout, nebo jen s vyvinutím nepřiměřeného úsilí a obětování.

56. Vystavování jednoho či více náboženských symbolů nelze odůvodnit ani poptávkou jiných rodičů, kteří by si přáli náboženskou výchovu v souladu se svým přesvědčením, ani, jak tvrdí vláda, nutností kompromisu s křesťansky zaměřenými politickými stranami. Respektování přesvědčení rodičů v oblasti vzdělávání musí zohledňovat i respektování přesvědčení dalších rodičů. Stát musí zajistit konfesní neutralitu ve veřejném vzdělávacím systému, v němž je účast povinná bez ohledu na náboženství a jehož účelem je naučit žáky myslet kriticky.

Soudu není jasné, jak může vyvěšování symbolu, který lze důvodně spojovat s katolicismem (tedy s většinovým náboženstvím v Itálii), ve třídách veřejných škol přispívat k pluralismu ve vzdělávání, který je zásadním pro zachování „demokratické společnosti“ ve smyslu Úmluvy. Soud v této souvislosti podotýká, že judikatura Ústavního soudu dospěla v tomto ohledu k podobným závěrům (srov. výše, § 24).

57. Soud má za to, že povinnost vyvěšovat symbol jedné určité konfese při výkonu veřejných úkolů souvisejících se zvláštní situací, nad kterou má vláda kontrolu, konkrétně ve školních třídách, omezuje právo rodičů vychovávat své děti v souladu s

vlastním přesvědčením i právo školou povinných dětí věřit, nebo nevěřit. Podle Soudu toto opatření porušuje uvedená práva, neboť omezení se neslučují s povinností státu zachovávat neutralitu při výkonu veřejné funkce, zejména v oblasti vzdělávání.

58. Došlo tudíž k porušení článku 2 Protokolu č. 1 ve spojení článkem 9 Úmluvy.

K tvrzenému porušení čl. 14 Úmluvy

59. Stěžovatelka tvrdí, že zásah, který namítala z pohledu článku 9 Úmluvy a článku 2 Protokolu č. 1 je v rozporu i se zásadou zákazu diskriminace zakotvenou článkem 14 Úmluvy.

60. Vláda s tímto tvrzením nesouhlasí.

61. Soud konstatuje, že tento stížní bod není zjevně nepodložený ve smyslu čl. 35 odst. 3 Úmluvy. Dále uvádí, že zde není ani žádný jiný důvod nepřijatelnosti. Je proto třeba prohlásit jej za přijatelný.

62. Vzhledem k okolnostem projednávané věci a k úvahám, které Soud vedly ke konstatování porušení článku 2 Protokolu č. 1 ve spojení s článkem 9 Úmluvy (srov. § 58), však Soud má za to, že není třeba věc posuzovat i z hlediska článku 14, ať již samostatně, nebo ve spojení s výše uvedenými ustanoveními.

[§ 63. – § 70. K aplikaci čl. 41 Úmluvy]

Výrok rozsudku

Z těchto důvodů Soud jednomyslně rozhodl, že čl. 2 Protokolu č. 1 ve spojení s čl. 9 Úmluvy byl porušen.

1) Originál rozsudku byl publikován ve francouzštině. Zpracování a překlad: Michal Lovriš.

2) Rozsudek č. 59 v čísle 5/1999.

3) Rozsudek č. 418 v čísle 5/2007.